

TURSKA NAJEZDA I BENEDIKTINSKI SPOMENICI U NAŠIM STRANAMA

IVAN OSTOJIĆ

U ovom prikazu ograničit ćemo se na one srednjovjekovne benediktinske spomenike koji su stradali od osmanlijskog nadiranja u naše strane, ali ćemo zahvatiti i cistercitske uspomene, jer su cisterciti ogranak benediktinskog monaštva.

Otomanska okupacija u samoj Bosni nije zatekla benediktince. Dapače nije utvrđeno, da su oni uopće ikada ondje djelovali, premda se kušalo dokazati, da su načelnici bosanskih kršćana mogli pripadati redu sv. Benedikta¹⁾ i da su oni bili nasljednici benediktinaca koji su u XI stoljeću za vrijeme progona glagoljaša pobjegli iz Dalmacije u Bosnu.²⁾ — Konkretno, tvrdi se, da je nedaleko utoka Unca u rijeku Unu, tik današnje ličko-bosanske granice, u središtu plemena Lapčana, stajao grad Rmanj, i da je ondje u XIV stoljeću vjerojatno bio benediktinski samostan. Rmanj se, izgleda, onda zvao Konoba (*castrum Conuba*), a to ime, navodno, potječe od grčke riječi *Κονόβιον* ili polatinjene *coenobium*, što u našem jeziku znači *samostan*.³⁾ — Druga se nastamba te vrste mogla nalaziti u Voljicama (Kotar Bugojno), zapadno od Gornjeg Vakufa. Prema izvješću, naime, Mate Delivića, prvog apostolskog vikara u osmanlijskoj Bosni, u Voljicama je bio samostan benediktinskih monaha, i još se 1737. godine ondje vidjelo dosta samostanskih zidina.⁴⁾ — Isto tako je mršava vijest, da je od 1258. godine postojala

1) F. Rački, Bogomili i Patareni (Rad Jugosl. akad. VII, 140—142).

2) L. Petrović u Kalendaru Napredak 1942; Isti, Kršćani bosanske crkve, 45, 72, 149, 171, 181—189.

3) V. Klaić, Hrvatska plemena (Rad Jugosl. akad. CXXX, 60, 64 — Zagreb 1897); Isti, Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku (Vjesnik hrv. arheol. društva N. S. VII, 142 — Zagreb 1903); Draganović Krunoslav, Katolička crkva u Bosni i Hercegovini nekad i danas, 31 — Zagreb 1934; Draganović - Buturac, Poviest crkve u Hrvatskoj, 125 — Zagreb 1944. — Barada je nastojao pokazati, da su Koka (Konoba) i Rmanj dva različita kraljevska grada (Lapčani, u Radu Jugosl. akad. CCC, 527).

4) J. Jelenić, Spomenici kulturnoga rada franjevacu Bosne Srebreničke, 52 — Mostar 1927; Draganović - Buturac, n. mj.

cistercitska podružnica u Gornjim Kijevcima blizu Bosanske Gradiške.^{4a)}

Iz navedenoga zaključujemo da muslimanska vladavina, po svojoj prilici, nije utjecala na sudbinu benediktinskih kulturnih spomenika u Bosni, nego ukoliko je zabranom, da se obnavljaju zapuštene kršćanske crkve, pomogla zubu vremena, kako će na njihovim ostacima, ako ih je doista bilo, brže i potpunije izvršiti svoju razornu djelatnost.

Jedini sigurni samostan po monaškoj reguli sv. Benedikta na teritoriju Bosne organizirali su reformirani cisterciti ili trapisti u Delibašinu Selu kod Banjaluke. Međutim, to se dogodilo vrlo kratko vrijeme prije likvidacije otomanske uprave u Bosni i Hercegovini, i to, pošto je 1869. godine Hrvatski sabor odbio molbu, kojom se od zemaljske vlade u Zagrebu tražilo, da bi se takva institucija smjela podignuti na području Hrvatske i Slavonije.^{4b)}

Naprotiv, u Panonskoj Hrvatskoj i u Dalmaciji Turci su došli u dodir s mnogim srednjovjekovnim opatijama, koje su isprva monasi zidali sami svojim rukama,⁵⁾ zasnivajući ih, prema tradicionalnom planu i radi praktičnih prednosti, u zatvorenom četvorokutu. Benediktinski su graditelji pri tom, od XII stoljeća, uvodili rimski način zidanja i time doprinijeli primjeni, širenju, i usavršavanju romaničkoga stila. Radi toga su takvu arhitekturu, koja se onda odlikovala jednostavnom osnovom, tvrdom izgradnjom i skromnim ukrasom, neki nazivali i monaškim stilom. Benediktinci su pak poslije, a cisterciti odmah od svojega početka, podizali prostranije građevine u gotičkom stilu. Osmanlije su desetine takvih kompleksa, jedne ili druge vrste — neke i po više puta — napali, opljačkali, popalili ili razorili, a njihove stanovnike rastjerali, zarobili ili poubijali. Ovdje ćemo navesti arhitektonske spomenike monaškoga podrijetla, za koje znamo, da su doživjeli takvu sudbinu.

Između Drave i Save utvrđene su dvije skupine benediktinskih opatija: jedna u Srijemu, a druga u Slavoniji. Mnoge su od tih zadužbina bile napuštene sve do pojave Turaka, dapače su, malo prije nego što su oni do njih stigli, bile reformirane i ušle u organizaciju, koja je obuhvatala sve samostane u Ugarskoj i Panonskoj Hrvatskoj, i kojoj je stajala na čelu nadopatija u Pannonhalmi.⁶⁾ Sve su one, koliko god ih se našlo na našoj strani, direktno ili indirektno, stradale od osmanlijskih zavojevača, najviše za vladavine sultana Sulejmana II (1520—1566), osvojitelja velikoga dijela Sjeverne Hrvatske.

^{4a)} Hrvatska enciklopedija III, 99 — Zagreb 1942.

^{4b)} Franz P., *Die Klostersgeschichte von Mariastern* — Graz 1874; N. Hajdić, *Samostan Trapista u Banjaluci* (*Vienac XIX*, 318—319 — Zagreb 1887); *Zaplata Rudolf, Trapisti u Bosni za turske vlade* (*Croatia sacra VI*, 217—257 — Zagreb 1933).

⁵⁾ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, 51—52 — *Zagrabiae* 1877.

⁶⁾ Ph. Schmitz, *Histoire de l'ordre de saint Benoit*, tom. III, 242—245 — Maredsous 1948.

Srijem je u Srednjem vijeku brojio šest sigurnih benediktinskih ustanova, osnovanih tokom XI i XII stoljeća: u Banoštoru, u Mandelosu, u Dubovu, kod Nuštra, blizu Mitrovice i nedaleko Grgurevaca.

Sv. Stjepan u Banoštoru, na desnoj obali Dunava, provalom Turaka između 1521. i 1529. godine potpuno je uništen tako, da mu se danas ni za mjesto tačno ne zna.⁷⁾ Kao jedina uspomena na tu bogato ukrašenu zadužbinu moćnoga bana Bjeloša pokazuje se u Banoštoru stup s kapitelom u pleternom reljefu.⁸⁾

Isto tako, osmanlijskom okupacijom nestaje, na južnom podnožju Fruške Gore, traga i samostanu Sv. Križa u Mandelosu (ili Nađolasu), koji je izvršio važnu ulogu u gospodarskoj preobrazbi onoga kraja.⁹⁾

Zgrade Sv. Jurja u Dubovu spalili su Turci početkom XVI stoljeća. Ruševine su se vidjele još 1702. godine, ali se danas ne da utvrditi, gdje je to zapravo bilo. U Arheološkom muzeju u Zagrebu čuvaju se tri ulomka pleterne ornamentike i jedan kapitel iz X—XII stoljeća, što su se našli na brdu Stručici i u Kamenici blizu Ratkovca u kotaru Irigu. Računa se, da su ti fragmenti iz spaljene dubovske opatije, koje se ime sačuvalo u potoku Dumbovo.¹⁰⁾

Sv. Duh kod Nuštra, zapadno od Vukovara, također je nastradao upadom Turaka, kada se samostan nalazio u rukama plemićke obitelji Dabaši iz Bačke.¹¹⁾ Imao je klaustar od kamena,¹²⁾ a za samostansku crkvu kažu, da je bila velika građevina sa dva tornja, podignuta u gotičkom stilu, i da su joj zidovi, iako bez krova, bili preživjeli tursko doba.¹³⁾

Ni kod Sv. Dimitrija de Sirmio blizu Mitrovice ni kod Sv. Grgura de Sirmio blizu Grgurevaca osmanlijska najezda nije zatekla benediktinaca, jer su oni obe te zadužbine bili napustili već

7) Smičiklas, *Codex diplomaticus* II, 303—304; Farlati-Coleti, *Illyrici sacri* tom. VII, 544 — Venetiis 1817; Klaić Vj., *Hrvatski bani za Arpadovića* (*Vjesnik hrv. zemalj. arhiva* I, 137—138; *Isti u Viestniku hrv. arkeol. društva* II, 65—68 — Zagreb 1880.

8) J. Bösendorfer, *Crtice iz Slavonske povijesti*, 288 — Osijek 1910; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, 146 — Zagreb 1920.

9) S. Pavičić u *Hrvatskoj enciklopediji* II, 568—569 — Zagreb 1941.

10) Bösendorfer, n. mj.; Szabo, n. dj., 146, 153; *Isti*, *Spomenici starije sredovječne arhitekture u Hrvatskoj i Slavoniji* (Šišićev zbornik, 549 — Zagreb 1929); M. Pavić, *Redovništvo i samostani srednjeg vijeka u našoj biskupiji* (*Glasnik biskupije Bosanske i Srijemske* XXXI, 35 — Đakovo 1903); E. Gašić, *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosnensis-Diacovensis et Sirmiensis*, 145 — Mursae (Osijek) 1944; D. Kniewald u *Croatia sacra* 1943, 262; S. Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, 37.

11) S. Pavičić, *Vukovska župa*, 87—100 — Zagreb 1940.

12) G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tom. X. vol. VI, 864 — Budae 1843.

13) R. Lopašić, *Slavonski spomenici za XVII vjek* (*Starine Jugosl. akad.* XXX, 168); Gašić, *Naslovne opatije i prepoziture biskupija bosansko-đakovačke i srijemske* (*Katolički List* XCV, 337 — Zagreb 1944).

u XIV ili XV stoljeću.¹⁴⁾ Sultan Sulejman II je zauzeo njihove prostrane posjede, dok su zgrade nestale.¹⁵⁾ U kanonskoj vizitaciji od 1729. godine zabilježeno je, da se pripovijeda, kako je nekada kod Mitrovice bila opatija Sv. Dimitrija na Savi (a d S a v u m) s veličanstvenom crkvom. I to je, navodno, sve uništio isti sultan malo prije svoje smrti.¹⁶⁾ Turci su, doista, 1521. godine do temelja sraznili čitavo mjesto Sv. Dimitrija na Savi, da bi kamenjem ruševina utvrdili tek osvojeni Beograd,¹⁷⁾ ali je danas teško kazati, što su benediktinci ondje imali i u kakvom je odnošaju bio Sv. Dimitrije d e S i r m i o s onim, što smo ovdje naveli o Sv. Dimitriju a d S a v u m.

U Slavoniji pak, između Požege i Daruvara, postojale su dvije sigurne benediktinske opatije, jedna u Rudini, a druga u Bijeloj. Obe su posjedovale prostrane patrimonije, osobito ona u Bijeloj.

Papa Julije II je 1504. godine pisao, da monasi ne mare više stanovati kod Sv. Mihaela u Rudini radi straha od Turaka.¹⁸⁾ U ruševinama ove opatije nađeni su arhitektonski fragmenti arkada, strijelnica, napisa, uresne plastike i izdjelanih ljudskih likova iz doba ranije gotike, dok su na zidovima do početka ovoga stoljeća bile dobro sačuvane afresko slikarije.¹⁹⁾

Sv. Margarita u Bijeloj pala je u turske ruke oko 1544. godine. U bijelskoj crkvi su pod osmanlijskom upravom neko vrijeme obavljali službu božju doseljeni istočni kaluđeri.²⁰⁾ Ta se opatija dizala nedaleko sela Bijeje, jugoistočno od Daruvara, gdje se na brdu vide ostaci prostrane crkve, koju su, prema predaji, porušili Turci, a koja je bila opasana zidovima i kulama sa strijelnicama iz XIII stoljeća. Još su prošloga stoljeća ovdje, osim sačuvanoga svetišta, stršili veliki dio crkvenih zidova i dobar dio zvonika izrazitih arhitektonskih oblika sa gotskim lukovima. Stariji pisci su spominjali i propale freske na nutarnjem licu sada već nestalih zidova.²¹⁾

Isto tako je osmanlijska sila otjerala monahe iz svih naših cistercitskih opatija. Do pojave Turaka bile su napućene četiri takve zadužbine: u Zagrebu, Petrovaradinu, Kutjevu i Topuskom. Sve su se, dakle, nalazile u Sjevernoj Hrvatskoj i sve su osnovane u prvoj polovici XIII stoljeća.

14) J. Koller, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum I*, 152 — Posonii 1788; Fuxhoffer-Czinár, *Monasteriologia regni Hungariae I*, 206 — Vindobonae et Strigonii 1869; Bösendorfer, *Crtice*, 289.

15) E. Gašić, *Brevis conspectus*, 144.

16) E. Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*, 73—76 — Đakovo 1936.

17) M. Sanudo u *Arkivu za povestnicu jugoslavensku VIII*, 137—138 — Zagreb 1865.

18) Koller, n. dj. IV, 513; V, 74; — J. Kempf, *Požega* 116.

19) J. Kempf, *Oko Psunja*, 13 — Zagreb 1924; Szabo, *Sredovječni gradovi*, 121—122; *Historijski zbornik III*, 153 — Zagreb 1950.

20) R. Horvat, *Slike iz hrvatske povijesti*, 78 — Zagreb, *Enciklopedija Jugoslavije I*, 558.

21) Kempf, *Požega*, 117; Bösendorfer, n. dj., 289; Szabo, n. dj., 112; *Isti u Vjesniku hrv. arheol. dr. N. S. IX*, 203—207 — Zagreb 1907; *Historijski zbornik III*, 153 — Zagreb 1950.

Dok jedni tvrde, da je zagrebačka opatija kod Sv. Marije, koja je početkom XIV stoljeća preseljena u Zagreb sa Otoka na Savi, cpustjela 1511. godine radi straha pred Turcima,²²⁾ drugi hoće, da su monasi iz nje pošli u kranjsku opatiju Stičnu već pod konac XV stoljeća. Kao razlog odlasku navodi se, da je trebalo porušiti njihov samostan, što se nalazio u predgrađu blizu gradskih bedema, kako ga se ne bi domogli Turci i iz njega napadali grad.²³⁾ Od građevina, kojima su se služili cisterciti, sačuvan je samo maleni dio crkve.²⁴⁾

Prostrana opatija kralja Bele IV u Petrovaradinu, koja je imala vrlo lijepu crkvu, osvojena je i razorena u prvoj vojni Sulejmana II na Ugarsku dvadesetih godina XVI stoljeća, vjerojatno 28. srpnja 1526. godine. Sami pak zidovi samostanske crkve postojali su barem do 1688. godine.²⁵⁾ Danas joj se mogu vidjeti jedino temelji.²⁶⁾

Kutjevačka opatija, u sjeveroistočnom kraju Požeške Kotline između Požege i Našica, opustjela je ili okupacijom Turaka 1536. godine ili nekoliko godina prije njihova dolaska, ali od straha pred njima.²⁷⁾ Monasi iz Kutjeva pobjegli su u Ugarsku, dok je napušteno opatijsko vlastelinstvo ostalo u rukama begova punih sto i pedeset godina. Zidovi utvrđene crkve i samostana stršili su i poslije izгона Turaka, još koncem XVIII stoljeća.²⁸⁾

Najmoćnija opatija kod nas bila je u Topuskom. Nju je osnovao i obdario kralj Andrija II posjedima, koji su se uglavnom prostirali između rijeka Kupe, Korane, Save i Une. Tu su kraljevsku zadužbinu ostavili cisterciti trećega decenija XVI stoljeća, pošto su ili pomrli bez podmlatka ili prešli u dekretiranu im maticu Stičnu. Napuštene pak samostanske zgrade, radi sve veće opasnosti od Turaka, koji su nadirali u onome kraju, bile su i dalje čuvane pa se u njima koji put sastao i Hrvatski sabor.²⁹⁾ Godine 1548. osmanlijski

²²⁾ E. Laszowski, Stari i novi Zagreb, 33 — Zagreb 1925.

²³⁾ Farlati, n. dj. V, 337, 498 — Venetiis 1775; J. Mikoczy, Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae series (Arkiv za povestn. jugosl. XI (1872. god.), 145; S. Ljubić, Topusko (Viestnik hrv. arkeol. dr. II, 37 — Zagreb 1880; I. Tkalčić, Povjestni spomenici Zagreba II, str. CLXI — Zagreb 1894; Buntak u Vjestniku hrv. arheol. dr. N. S. XVII, 45; Lj. Ivančan, Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924. (rukopis u Kaptolskom arhivu u Zagrebu), 272—273.

²⁴⁾ Buntak u nj. dj. N. S. XVII, 41—43.

²⁵⁾ M. Mesić, u Starinama V, 269 — Zagreb 1873; Narodna enciklopedija III, 442; Gašić, Naslovne opatiije, 326; Isti, Brevis conspectus, 154.

²⁶⁾ Bösendorfer, Crstice, 291.

²⁷⁾ Kempf, n. dj., 114, 115; J. Barlé, Popis župa u Donjoj Slavoniji od god. 1660. (Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arhiva IX, 165.

²⁸⁾ M. Turković, Prošlost opatiije Vallis Honestae, 32—34 — Buturac, Požeški Isusovci i kutjevačko vlastelinstvo 1698—1773, 23 — Zagreb 1942.

²⁹⁾ B. A. Krčelić, De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminare, 352 — Zagrabiæ (s. a); Kukuljević, Opatija b. d. Marije u Topuskom (Književnik I, 87 — Zagreb 1864); Vjesnik drž. arkiva u Zagrebu I, 55; Zbornik historijskog instituta Jugosl. akad. I, 416—417.

su vojnici puna četiri dana palili i harali samostan te više puta poslije toga — osobito u napadajima 1565, 1577. i 1580. godine — pustošili njegova ogromna imanja.³⁰⁾ Lijepe opatijske građevine (*monasterium opere mirifico constructum*)³¹⁾ razorili su koncem XVI stoljeća. Još strši u zrak dio pročelnoga zida s dobro profiliranim portalom i prozorom velike (50 × 23 m) trobrodne gotske crkve.³²⁾

Duga otomanska vladavina gotovo je izbrisala svako sjećanje na sredovječne monahe u Panonskoj Hrvatskoj. Tome je mnogo doprinijelo i to što je staro stanovništvo dobrim dijelom bilo izbjeglo pred turskom najezdom, a na njegovo mjesto su došli novi naseljenici, koji nisu znali, što je ondje bilo prije njih.

I na našem primorju su mnoge benediktinske ustanove — koje su kao zadužbine hrvatskih knezova i kraljeva ili dalmatinskih gradova nastale u IX—XII, najviše u XI stoljeću — također vrlo rano osjetile osmanlijsko nadiranje.

Odmah nakon pada Bosne sklonilo se u prostrani sustipanski samostan blizu Splita više bosanskih velikaša izbjeglica, koji su ondje proživjeli nekoliko godina. Među njima je bila i Mara, udovica posljednjega bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića, i humski vojvoda Ivaniš Vlatković.³³⁾ Sličan se slučaj ponovio dva stoljeća poslije (1688. god.), kada su u čelije benediktinaca na Sustipanu bili smješteni franjevci, koji su bili izbjegli, također, iz Bosne i ostali na Sustipanu devet godina.³⁴⁾ Za jedne turske provale u splitsku okolicu bio je pogubljen posljednji pustinjač, koji je bio zatečen u celi kraj crkvice Sv. Nikole na Marjanu, što je pripadala Sustipanskoj opatiji.³⁵⁾

Moćnu i bogatu ratačku opatiju nad morskim hridinama kod Bara napustili su benediktinci, prema nekima, 1532. godine, u ratu između mletačke republike i Turaka, koji su tako bili poharali samostanske posjede, da monasi nisu imali od čega živjeti. Sami pak samostan i samostansku crkvu na Racu Turci su, navodno, razorili 1571. godine, kada su osvojili grad Bar s okolicom.³⁶⁾ Međutim se ova tvrdnja teško daje uskladiti s mletačkim službenim izvješćem iz 1574. godine, kojim politički predstavnik republike obavještava

³⁰⁾ R. Lopašić, Bihac i Bihaćka krajina, 22, 165; V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani I, 337 — Zagreb 1901; Puzel, *Monasterium Sitticense* (rukopis u arhivu Jugosl. akad. pod sign. II d. 201)

³¹⁾ Smičiklas, n. dj. XIII, 84.

³²⁾ Bösendorfer, n. dj., 290; Vienac 1881. god., 431—432.

³³⁾ Vj. Klaić, *Povjest Hrvata IV*, 44 — Zagreb 1904; P. Kaer, *Dvie opatijske: Sv. Petra Gumajskoga i sv. Stjepana de Pinis* (Prilog časopisu »*Bullettino di archeologia e storia dalmata*« XIV, 71 — Spljet 1891); M. Alačević, *Grada za Povjest grada Splita* (rukopis kod Gradske biblioteke u Splitu, M. 65), sveščić VII, arak 15, 16.

³⁴⁾ G. Chiudina, *Sign e il suo distretto*, 54—55 — Spalato 1893.

³⁵⁾ *Izvješće Povj. konservatorijalnog ureda* (Prilog *Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku XLIII* — Sarajevo 1920), 30.

³⁶⁾ Š. Ljubić, *Rukoviet jugoslavenskih listina* (Starine Jugosl. akad. X, 3 — Zagreb 1878).

svoju vladu, da su Turci upali na teritorij Paštrovića, što je bio pod mletačkom zaštitom. Radi toga pograničnog incidenta bila je poslana deputacija sandžaku. Deputacija je čekala odgovor u ratačkoj opatiji, gdje je bila lijepo primljena od priora i redovničke braće.³⁷⁾ To izvješće, dakle, za nekoliko godina oteže datum odlaska monaha s Raca i pruža nam ujedno svjedočanstvo, kako su ondje benediktinci i pod osmanlijskom vlašću neko vrijeme sprovodili redovnički život. Oni su mogli još neko vrijeme ostati na Racu, jer je među uvjetima, pod kojima se predao Bar, bio i taj, da će javno kršćansko bogoslužje biti slobodno na čitavom barskom području.³⁸⁾ Dapače se sama otomanska vlast ispočetka uplitala u to, kome će se od barskoga klera povjeriti uprava nad samostanima u onom kraju.³⁹⁾ S tim se nekako slaže i tradicija, koja hoće, da je opatiju razorila turska mornarica, kada je nekom prigodom plovila ispred Raca. Monasi su ispalili nekoliko hitaca iz mužara na pozdrav, a Turci su to krivo shvatili i odgovorili oštrom paljbom.⁴⁰⁾

Samostanski kompleks na Racu davao je prije razorenja izgled utvrđena grada. Osim triju crkava, od kojih je najveća imala zidove izgrađene glatko klesanim kamenjem u izmjeničnim slojevima sive i crvene boje, tu je bio klaustar s arkadama, stambene kuće i gospodarske zgrade različite starosti. Još se naiđe u ruševinama na tragove plitkih pleternih reljefa, a na nutarnjoj strani crkvenih zidova još se vide ispod mlađega sloja žbuke nejasni ostaci fresaka.⁴¹⁾

Prije samostana Sv. Marije na Racu zauzeli su Turci onaj Sv. Nikole kod ušća rijeke Bojane. Zgrada je nestalo potpuno, a sjećanje na nekadašnju zadužbinu sačuvalo se u albanskom imenu sela Šenkol.⁴²⁾

Ali nije turska sila izbrisala monaške spomenike samo u okupiranim krajinama. Mnoge je i dalje od osvojenoga područja uništila, dok su druge od straha pred tom vojskom ljudi sami ostavljali i zapuštali.

Na taj način su među prvima stradali samostani u ninskom kraju. Već su 1500. godine u borbama s Turcima bile oštećene samostanske zgrade i crkva Sv. Ambrozija u samom gradu Ninu. Na ovoj zadužbini kneza Branimira još su 1677. godine postojali zidovi, ali bez krova, dok su naše dane dočekali prilično visoki dijelovi klesanim kamenjem izgrađenih zidova romaničke crkve i niski ostaci

37) V. Solitro, Documenti storici sull' Istria e la Dalmazia I, 198—204 — Venezia 1844.

38) Farlati-Coleti, n. dj. VII, 104, 106.

39) Farlati, n. dj. IV, 260—261.

40) Usmeno saopćenje Krsta Radimirija Frani Buliću 1909. ili 1910. god. — Ratac je sigurno porušen od Turaka, ali ne možemo ustanoviti kada (Luković, Zvijezda mora, 85—86 — Kotor 1931).

41) Presel J., Die Ausgrabungen von Ratac (Jahrbuch des Kunsthistor. Institutes der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege, Heft I—IV, coll. 30—44 — Wien 1913; A. Dudan, La Dalmazia nell' arte italiana I, 107 — Milano 1921. Đ. Bošković - V. Korač, Ratac. Stari-nar SAN VII—VIII, Beograd 1958. str. 39—74.

42) Farlati-Coleti, n. dj. VII, 330—331.

nekadašnjega samostana.⁴³⁾ — U ninskoj biskupiji razorili su Turci također zgrade opatije Sv. Jurja Koprivskoga, koja se dizala nad rijekom Zrmanjom kod Obrovca, a pripadala je krbavskim knezovima.⁴⁴⁾ — Pod tursku vlast su dospjeli još i Sv. Juraj ili Sv. Marija u Karinu i Sv. Petar u Bojišću, južno od današnjega sela Kule Atlagića na zapad Benkovca, gdje su nađeni ulomci pleternoga kamenog ukrasa sa nekoliko ostataka natpisa.⁴⁵⁾ — U Ninu i na Koprivi su sigurno, a u Karinu i Bojišću vjerojatno, i to samo neko vrijeme ispočetka, živjeli benediktinci, ali su sva ova četiri mjesta ostala bez monaha i dospjela u komendu prije turskoga pustošenja.

Neki hoće, da je i samostan Sv. Jurja kod Senja porušen za to, da se ne bi u njemu zadržavali i sakrivali Turci.⁴⁶⁾ Isto tako, kaže se, da su iz Sv. Jakova u Opatiji kod Rijeke benediktinci pobjegli pred Turcima.⁴⁷⁾

Jedna od najuglednijih i najstarijih opatija u Hrvatskoj bila je u Biogradu na moru. Nju je osnovao Petar Krešimir IV 1059. godine. Pošto su pak Mlečani 1125. godine razorili Biograd, preselila se ona na otok Pašman i ondje je pod imenom glagoljaške opatije Sv. Kuzme i Damjana u Tkonu dočekala Napoleonovu okupaciju. I ovaj kraljevski samostan bio je teško uznemirivan od Turaka. Osim toga su se njegovi glavni posjedi na kopnu prostirali opustošenim pojasom, kuda je dugo tekla granica između otomanskoga carstva i mletačke republike. Danas ne znamo, gdje su se dizale kuće i crkva prvotne Krešimirove zadužbine u Biogradu, jer su Turci 1646. god.⁴⁸⁾ skupa s Biogradom spravili sa zemljom i one stare ruševine, što su bile preostale iza mletačkoga razaranja. — Tradicija je, da su oni i u Koševiću, između biogradskoga zaleđa i sela Pakošтана, porušili benediktinski samostan.⁴⁹⁾

U biogradskom susjedstvu su Turci 1538. godine osvojili vranski samostan, koji je tada pripadao viteškom redu ivanovaca, ali je u vrijeme narodnih vladara bio osnovan kao benediktinski.⁵⁰⁾

Godine 1571. poharali su turski gusari dubrovačku opatiju na otoku Lokrumu i tom prigodom zarobili od monaha one, koji nisu

43) I. Milčetić, Hrvatska glagoljska bibliografija (Starine Jugosl. akad. XXXIII, 561 — Zagreb 1911; Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Denkmalfpflege 1911, coll. 50—51.

44) Državni arhiv u Zadru, Atti del consultor fiscale Veneto, fasc. VIII. posiz. 1. n. 1-4; C. F. Bianchi, Zara cristiana II, 269-270 — Zara 1879.

45) F. Radić, Starohrvatska crkvice sv. Petra u Kuli Atlagića (Starohrvatska prosvjeta VI (1901. g.), 49—53); Hrv. enciklopedija III, 449.

46) J. Frančišković, Gdje je bila opatija svetog Jurja? (Bogoslovska Smotra XV, 489, 491 — Zagreb 1927).

47) P. Radics, Abbazia, 6 — Wien 1885; Zahar Ivan u Viencu 1885, 622.

48) L. Jelić, Povjesno-topografske crtice o Biogradskom primorju (Vjesnik hrv. arheol. društva N. S. III, 90—91 — Zagreb 1898/99); M. Barada u Hrv. enciklopediji II, 573.

49) Usmeno saopćenje benediktinca Benedikta Celegina

50) F. Rački, n. dj., 50; Arkiv za povjestnicu jugoslavensku IV, 51; Kukuljević, Priorat vranski (Rad Jugosl. akad. LXXXI, 8, 63 — Zagreb 1886.

bili podanici Dubrovačke republike.⁵¹⁾ — Iste je godine, napadajem muslimanskih gusara na Mljet, bila pogođena matica Mljetske kongregacije, zadužbina zahumskoga kneza Dese. Monasi su bili poubijani, a stari samostan na Jezeru oplijenjen.⁵²⁾ Član Mljetske kongregacije benediktinac Stjepan Bošnjak bio je ubijen od Turaka kod Požege.⁵³⁾

Nekoliko puta su Turci i turski gusari poharali ili zapalili i uglednu opatiju na otočiću Sv. Jurja pred Perastom, koju je bila podigla kotorska općina;⁵⁴⁾ dok su crkvu i samostan Gospe od Milosti na Otoku u Boki, koji je možda nekada pripadao benediktincima, opljačkali i zapalili oko 1620. godine.⁵⁵⁾ Prema predaji su alžirski gusari, koji su napadali pod turskim okriljem, i u Budvi srušili opatiju Sv. Marije.⁵⁶⁾

Benediktinke su također više puta osjetile tursku blizinu. Oko 1500. godine, od straha pred Turcima, napustile su one samostan u gradu Ninu i prešle za uvijek u Zadar.⁵⁷⁾ Njihove napuštene kuće u Ninu dala je srušiti mletačka vlada 1501. godine zbog strategijskih razloga, jer su Mleci onda bili u ratnom stanju s Turcima.⁵⁸⁾ Isto tako su za turske opsade Šibenika 1647. godine, u vrijeme Kandijskoga rata, ondašnje koludrice kod Sv. Lucije bile prisiljene za neko vrijeme ostaviti grad i pobjeći na otok Prvić.⁵⁹⁾

U vrijeme istoga Kandijskoga rata, splitske koludrice, koje su živjele kod crkve Sv. Benedikta, morale su prijeći u grad, jer im samostan ispred gradskih bedema nije pružao dovoljno sigurnosti.⁶⁰⁾ Dobar dio toga samostana stradao je od požara 1877. godine. Zapalilo se, naime, sijeno, što ga je po samostanskim zgradama bila nago-

51) J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje III, 168—169 — Beograd 1938.

52) G. Gelcich, Dello sviluppo civile di Ragusa, 88 — Ragusa 1884.

53) P. G. M. Mattei, Memorie storiche su Ragusa (Zibaldone III, 297-298; rukopis u biblioteci Male braće u Dubrovniku pod sign. B. VIII).

54) Vj. Klaić, Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati II, 261 — Zagreb 1881; P. Butorac, Opatija sv. Jurja kod Perasta (Bogoslovska Smotra XVI, 282, 292 — Zagreb 1928).

55) N. Luković, n. dj., 21; Schematismus Catharensis, 48.

56) Luković, n. dj., 80.

57) Farlati, n. dj. IV, 224; V, 122—123; L. Jelić, Spomenici grada Nina II, 11 — Zagreb 1901; A. Benvenuti, Storia di Zara dal 1409 al 1797, 66 — Milano 1944.

58) Bianchi, n. dj. II, 258; L. Benevenia, Il monastero e bastione di S. Marcella (II Dalmata 1891, br. 34).

59) Farlati, n. dj. IV, 497, Ristretto della visita apostolica di Mons. Illmo Ottaviano Garzadoro a. 1625, p. 54 (rukopis u arhivu Jugoslav. akad. pod sign. II d. 103); S. Ivančić, Povjestne crte o samostanskom III Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri, 214 — Zadar 1910; K. Stošić, Benediktinke u Šibeniku (»Katolik« od 25. XII 1939, str. 5 — Šibenik).

60) Decreta Synodalia archiepiscopi Leonardi Bondumarii, a. 1653, fol. 13 (u splitskom biskupskom arhivu); Farlati, n. dj. III, 512—513; M. Alačević, Građa za Povj. grada Splita, sveščić IX, arak 19.

milala austrijska vojska, kada se spremala da od Turaka okupira Bosnu i Hercegovinu.⁶¹⁾

Nekom prigodom se odred Turaka namjerio na pet benediktinji iz trogirskoga samostana Sv. Nikole na opatijskom posjedu u Marini. Da ne bi upale u ruke razuzdanih vojnika, sve su skočile u more, iz kojega ni jedna nije uspjela živa isplivati na drugu obalu, pa je na taj način njihova kuća u Trogiru bila gotovo opustjela.⁶²⁾

I barske su benediktinke pobjegle iz Bara pred Turcima, koji su im do temelja razorili samostan.⁶³⁾

Posebno bi poglavlje tražila povijest kaštila i drugih utvrda, što su uzduž našega primorja bile podignute ili preudešene na benediktinskim posjedima. Glavna je svrha takvih fortifikacija bila zaštititi od turskih nasrtaja težake, koji su obrađivali zemlje starih opatija, a koji su dobrim dijelom bili pribjegli na te zemlje iz krajeva podložnih Turčinu. Najobičnije su to bili kaštili sa, više manje, kvadratnom osnovom, opskrbljeni puškarnicama, topovskim oknima i zidnim kruništem na vrhu. Sa jednom ili sa dvije takve kule bili su u Dalmaciji provideni gotovo svi samostani i područni hospiciji, ako su se nalazili izvan gradskih zidina, poimence: Sv. Petar u Cresu, Sv. Mihovil na otočiću Susku, Sv. Mihovil u Miranju kod Biograda, Sv. Petar od Klobučca na istok Trogira, Sustjepan kod Splita, Sv. Marija na Poljudu također kod Splita, Sv. Nikola u Komizi na Visu, Sv. Ivan u Poveljima na Braču, Sv. Mihovil u Pakljenom na Šipanu, Sv. Marija na Lokrumu, Sv. Andrija na otočiću kod Dubrovnika, Sv. Jakov u Višnjici do Dubrovnika, Sv. Marija na otočiću Mrkanu pred Cavtatom, Sv. Marija na Mljetu, a bilo je i drugih. Veće su opatije bile podigle još po nekoliko kaštila na raznim stranama rasijanih posjeda. Karakteristična je, na primjer, utvrda u Kaštel-Gomilici, što su je u prvoj polovici XVI stoljeća dale sagraditi i opasati zupčastim zidom koludrice splitske opatije Sv. Benedikta.

Nerijetko su i one benediktinske nastambe, što su se nalazile u gradovima, ispinjale nad gradske bedeme vlastite kule (t u r r e s). Pa i sama samostanska zgrada ili samostanska crkva, ako su bile podignute iznad kruništa gradskih zidina (Sv. Andrija u Rabu, Sv. Nikola u Trogiru), otešćavale su neprijatelju prodor na onom sektoru obrambenoga pojasa. U dalmatinskim gradovima su i gradski bastioni nosili imena benediktinskih opatija.

Samostani na osobito pogodnim strateškim tačkama bili su utvrđeni po uputama vojničkih stručnjaka. Tako je bilo sa Sv. Kuzmom i Damjanom na Pašmanu, sa Sv. Marijom na Mljetu i sa Lokrumom. Druge, koji su se dizali na sličnim položajima, uzela je

61) G. Graus. Il duomo di Sebenico, 9 — Trieste 1898; Lj. Karaman. Benediktinci i srednjovjekovna umjetnost u Dalmaciji (Život s Crkvom V, 159—163 — Hvar 1939); C. Fisković, Iskopine srednjovjekovne crkve sv. Eufemije u Splitu. Historijski Zbornik I, Zagreb 1948

62) Tradicija u samostanu

63) Farlati-Coleti, n. dj. VII, 13.

potpuno u svoje ruke državna vlast te je na tim mjestima izgradila formalne tvrđave prema savremenim fortifikacionim pravilima i snabdjela ih stalnom vojničkom posadom. To se dogodilo Sv. Mihovilu na Ugljanu nasuprot Zadru i Sv. Nikoli na ulazu u šibensku luku.

Najjužniji samostani na našem i albanskom primorju, u vrijeme turskih najezda, bili su postali centrima oružanoga sukoba, dapače prijestolnicama opatskih državica.⁶⁴⁾ Na našoj strani je takva bila Sv. Marija Ratačka kod Bara.

Još jačom zaštitnom opremom bili su opskrbljeni samostani na našem dijelu Panonije ili u Sjevernoj Hrvatskoj. Neki su od njih postali, u pravom smislu riječi, velike tvrđave (*m a g n a e a r c e s*).⁶⁵⁾ Troškove za izgradnju i uzdržavanje takvih utvrda snosili su negdje sami samostani, a negdje država ili, običnije, velikaši, koji su ih, kao patroni opustjelih ili oslabljenih opatija, utvrđivali protiv Turaka vlastitim sredstvima radi vlastite sigurnosti. Vrijedno je posebno spomenuti petrovaradinski samostan, koji je raspolagao snažnom petrovaradinskom tvrđavom, te topuski samostan, koji je držao pod oružjem svoje vojnike (*c a s t r e n s e s*), bio podigao više obrambenih objekata (*c a s t r a, d o m o s p r o d e f e n s i o n e*) i na prostranim imanjima utvrdio nekoliko gradova. Među najstarijim bio je opatijski grad na otoku Sv. Ladislava, a još se vide ruševine i nekih drugih kao Bovića, Pokupskoga, Sredičkoga i Sračice.⁶⁶⁾

Na koncu ovoga osvrta na samostanske utvrde dodajmo, kako su upravo strategijski položaj i važnost nekih samostana skrivili, te su njihove jake kuće i kule prije nestale nego tolika slabija i nezaštićena zdanja drugih. Jedne je, naime, od onih na istaknutim mjestima porušio neprijatelj, pošto ih je osvojio, a druge je srušila sa zemljom sama domaća vlast, da ih se ne bi dokopao Turčin te se u njima ugnijezdio i učvrstio.

Ali, nisu jedino zgrade stradale od Turaka. Nestalo je i bezbroj drugih kulturnih spomenika i sredovječnih znamenitosti, što su nastale ili su bile pohranjene u tim zgradama. Da spomenemo samo neke. Na solinskom Otoku, u zadužbini, koja je bila povjerena monasima, nalazili su se grobovi više hrvatskih kraljeva i kraljica, među njima i sarkofag kraljice Jelene s jednim od najvažnijih natpisa za staru hrvatsku povijest. Indirektno se dade zaključiti, da su sve to porazbijali Turci. Kraljevski su, naime, grobovi preživjeli mongolsku provalu, ali im nema spomena iza turskih pohara.⁶⁷⁾ Sličnu je sudbinu doživio i Trpimirov zavjetni natpis s pregrade u monaškoj crkvi u Rižinicama nad Solinom. Jednako je oštećen i

⁶⁴⁾ M. Šufflay, Obzor od 23. XII 1923, str. 9 — Zagreb.

⁶⁵⁾ Gj. Szabo, Tri benediktinske opatije u Županiji požeškoj (Vjesnik hrv. arheol. društva N. S. IX, 202, 203, 209 — Zagreb 1907).

⁶⁶⁾ Smičiklas, Cod. dipl. III, 103; V, 156; R. Lopašić, Bihać i Bihaćka krajina, 22 — Zagreb 1890; Đ. Szabo, Sredovječni gradovi, 69.

⁶⁷⁾ Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana (digessit F. Rački), 55 — Zagrabiae 1894.

Branimirov prag u ninskoj opatiji Sv. Ambrozija, kada su je razorili Turci. Po svoj prilici su u općem osmanlijskom pustošenju propali natpisi u opatijama na Racu kod Bara, kod Sv. Mojsija u Solinu, kao i mnogi drugi, za koje ne znamo niti da su postojali.

Sprijeđa smo naveli uništene freske po zidovima crkava na Racu, u Rudini i Bijeloj. Isto se dogodilo i u drugim opatijama, do kojih su stigli Turci. U Srednjem, naime, vijeku zidovi monaških crkava su redovito bili ukrašeni slikarijama, pa se smatralo, da samostanska crkva nije dovršena prije nego što je oslikana.⁶⁸⁾

Nije bilo benediktinskoga samostana, koji ne bi posjedovao biblioteku i u njoj, više ili manje, bilo latinskih bilo slavenskih kodeksa, koji su obično bili brižno iluminirani i opskrbljeni neumatskim notama za pjevanja, a koje su kopisti, vješti kaligrafskim stilovima, stvarali u kućnim skriptorijima. Jedan od takvih bio je glagoljicom napisan i minijaturama bogato ukrašen *Hrvojev misal*, koji se vjerojatno čuvao u splitskoj opatiji Sv. Stjepana i koji je za turskih najezda dospio u Carigrad i u sultanovu riznicu.⁶⁹⁾ — Od svih rukom pisanih kodeksa velike topuske opatije, koja je nastradala od Turaka, sačuvan je kod nas samo jedan, i taj se nalazi u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu.⁷⁰⁾

Svaka je redovnička kuća također imala vlastiti arhiv s kronikama, biografijama, nekrolozima, kartularima i registrima privilegija. Sve su to bilježili samostanski pisari, kakav je bio i *Dum Stipan*, pisac pašmanske opatije Sv. Kuzme i Damjana, kojega su Turci ubili 1499. godine u Rogovu.⁷¹⁾ Malobrojni preživjeli ostaci ostataka benediktinskih arhiva sadrže najvažnije povijesne izvore za razdoblje hrvatske samostalnosti. Preko pet šestina od svih, bilo u izvorniku bilo u prijepisima, sačuvanih isprava ili listina, što su izdane za vrijeme hrvatskih domaćih vladara, u samostanima su nastale ili su u njima bile pohranjene. Za poznavanje kasnijih perioda naše prošlosti također su od velike pomoći relikti samostanskih pismohrana.

Koliko su takvih rukom pisanih knjiga i dokumenata uništili Turci, a koliko je izgubljeno u prebacivanju ispred turskih naleta. Kao primjer spominjemo arhiv opatije Sv. Ambrozija u Ninu, koji je pred turskom najezdom bio prenesen u Zadar, a onda opet prebačen u Nin. Ondje je, napokon, jer nesigurne prilike nisu dopuštale da

⁶⁸⁾ Schmitz, n. dj. II, 283 — Maredsous 1948.

⁶⁹⁾ Bulić—Karaman, Palača cara Dioklecijana u Splitu, 243 — Zagreb 1927; Bulić—Katić, Stopama hrvatskih narodnih vladara, 85 — Zagreb (s. a.), Lj. Karaman, Umjetnost u Dalmaciji, XV i XVI vijek, 182 — Zagreb 1933, Isti, Eseji i članci, 161 — Zagreb 1939; M. Alačević, Povijest Spljeta, 129 (rukopis kod Gradske biblioteke u Splitu. M. 66).

⁷⁰⁾ D. Kniewald u *Croatia sacra* XIX, 124—125; V. Novak, *Latinska paleografija*, 241.

⁷¹⁾ Ljetopis Šimuna Klimentovića i Šimuna Glavića u Arhivu za povjestn. jugoslav. IV, 35, 39 — Zagreb 1857; Abbate Gradi, *Lettere e conti* (u biblioteci Arheološkoga muzeja u Splitu, pod sign. 49. g. 14).

bude dovoljno čuvan, izgorio.⁷²⁾ U najsretnijim slučajevima je uspjelo spasiti samo jedan dio dokumentarne baštine, kako se dogodilo sa arhivskom ostavštinom topuskoga samostana. Ugroženi spisi opatije djelomično su navrijeme bili preneseni u Zagreb, pa se ondje, u nadbiskupskom arhivu nalazi glavna zbirka prijepisa njezinih listina od 1211. do 1365. godine.⁷³⁾

Bez sumnje su se u samostanskim riznicama, kojih su se domogli Turci, nalazile razne umjetničke dragocijenosti (relikvijari, plastično dekorirano crkveno posuđe i namještaj, reljefno obrađene ili gravirane korice liturgijskih priručnika itd.). Iz riznice, na primjer, samostana u Vrani kralj Zvonimir poimence navodi srebrni kovčežić s moćima sv. Grgura Pape, dva križa, kalež s patenom, dvije zlatne krune ukrašene biserom ili dragim kamenjem i skupocjeni tekst evanđelja napisan srebrnim slovima na pergameni grimizne boje.⁷⁴⁾ Svega je toga nestalo, ako ne prije, sigurno kada su Turci zauzeli Vranu.

Prigodom pada Bosne bili su pred osmanlijskom bujicom iz zemlje izneseni i u mljetsku opatiju pohranjeni razni relikvijari i vrednije crkveno posuđe. Kada je pak i Mljet postao nesiguran radi turskoga gusarenja, te su umjetnine iz mljetske opatije prebačene u dubrovačku katedralu.⁷⁵⁾ Slične su seobe doživjele i neke stare ikone, koje je uspjelo navrijeme nekamo skloniti. Tako je, u Srednjem vijeku mnogo čašćena, slika Majke Božje Ratačke bila pred Turcima prenesena u barsku crkvu Sv. Jurja.⁷⁶⁾ Budvani pak hoće, da se ta slika danas nalazi kod njih, gdje je poznata pod imenom *S. Maria de (ili in) Punta*, jer talijanski *punta* znači isto što i hrvatski *ratac*.⁷⁷⁾ Tradicija hoće, da je i slika Gospe Tkonske dospjela na Pašman, pošto je bila uklonjena iz porušenoga samostana u Koševiću blizu Biograda.⁷⁸⁾

Sama jedna, i to, ženska opatija — koja je nekoliko puta bila opljačkana zajedno s gradom, u kojemu se dizala, ali je do danas na životu — iznijela je 1951. godine na izložbu gotovo polovicu sredovječnoga umjetnički obrađenog zlata i srebra, što je za tu prigodu bilo pobrano iz svih inače bogatih zadarskih riznica.⁷⁹⁾ Ako su, dakle, toliko toga blaga kroz devet stoljeća mogle spasiti kolu-

72) Usmeno saopćenje ninskoga župnika Ivana Nikpalja.

73) I. Kukuljević u Arkivu za povjestn. jugoslav. XI, 87; Smičiklas, n. dj. II, u Predgovoru na str. XVII; F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, 12 — Zagreb 1925.

74) F. Rački, n. dj., 104, 105.

75) Biblioteca universitaria di Padova, Codici MSS. 368, pag. 411—412.

76) Mattei, n. dj., Zibaldone I, 231, 693, 738; S. Ljubić, Listine o odnosnjim između Južnoga Slavenstva i mletačke republike IX, 173—174; Thallóczy—Jireček—Sufflay, Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia II, 9, 51 — Vindobonae 1918; M. Sufflay, Die Kirchenzustände im Vortürklichen Albanien (Vjesnik hrv.-slav.-dalm. zem. arhiva XVII, 66).

77) Usmeno saopćenje župnika Nikole Prela.

78) vidi bilješku 49.

79) Zlato i srebro Zadra — Zagreb 1951.

drice kod same Sv. Marije u Zadru, koliko je takvoga i sličnoga zlata, srebra, kamena, drva, tkanine i ostalih umjetničkih tvorevina moralo biti u onim desecima muških i ženskih benediktinskih ustanova, što su ih uništili Turci?

Jedan od odgovora na pitanje, zašto je po Zapadnoj Evropi umjetnička i znanstvena baština sredovječnih benediktinaca puno bolje sačuvana te zašto riznice, muzeji, arhivi i biblioteke u tim zemljama mogu pokazati mnogo više benediktinskih kulturnih spomenika nego kod nas, glasi: onamo nisu bili doprli Turci.

L'INVASION TURQUE ET LES MONASTERES BENEDICTINS DANS NOS REGIONS

IVAN OSTOJIC

L'occupation ottomane n'a pas trouvé les Bénédictins qu'en Bosnie. Vraisemblablement ils y avaient aussi, jadis, quelques couvents mais, à ce qu'il semble, la domination musulmane n'a pas eu d'influence sur la destinée de leurs monuments culturels dans ce pays. Par contre, dans la Croatie pannonienne et en Dalmatie, les Turcs ont saccagé, réduit en cendres ou détruit par dizaines, des abbayes médiévales qui avaient été construites en styles roman et gothique.

Entre la Drave et la Save, toutes les fondations religieuses bénédictines ont, directement ou indirectement, souffert des Musulmans, surtout sous le règne du Sultan Sulejman II (1520—1566). Il en existait six à Srijem, deux en Slovénie. De même, la puissance turque a chassé les moines de nos quatre grandes abbayes cisterciennes qui étaient organisées d'après la règle de Saint Benoît. La longue domination turque a presque effacé dans le peuple tout souvenir de moines bénédictins du Moyen Age en Croatie pannonienne.

Sur notre littoral aussi un grand nombre d'institutions bénédictines ont très tôt senti le voisinage des Turcs. La force turque n'a pas seulement fait disparaître la dizaine d'abbayes qui étaient tombées sous sa loi. L'armée du Sultan en a détruit beaucoup d'autres par le feu et par l'épée, même hors du territoire conquis par elle, tandis que certains moines, pris de peur devant les envahisseurs, ont déserté et abandonné les lieux pour toujours. D'autres, enfin, ont été démolies par les autorités autochtones pour les empêcher de servir de repaire aux Turcs. Le même sort fut réservé à certains monastères de femmes sur le littoral.

Outre les édifices qui ont été détruits par les Turcs, d'innombrables curiosités médiévales que conservaient les Bénédictins: tombeaux, inscriptions, sculptures, peintures, fresques, bibliothèques, archives, vases, objets d'art, etc... ont péri par leurs mains.

Depuis le XVe. s. apparaît sur notre littoral un type particulier de constructions défensives élevées contre les Turcs, ce sont les »kaštels«; les couvents qui avaient survécu ont également été fortifiés, ainsi que les hospices dépendant de leur juridiction.